

विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवसका अवसरमा युनेस्कोका महानिर्देशक श्री कोइचिरो माचुराको सन्देश

३ मे २००६

विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवसका अवसरमा हामी मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्रको धारा १९ मा उल्लेख गरिएको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता तथा प्रेस स्वतन्त्रतासम्बन्धी आधारभूत मानव अधिकार संरक्षणको महत्ताबारे विश्वलाई पुनःस्मरण गराउँछौं। सशक्त प्रजातन्त्र, नागरिक सहभागिताको प्रवर्द्धन एवं विधिको शासनको निर्माण तथा मानव विकास एवं सुरक्षाका लागि प्रोत्साहनका सन्दर्भमा केन्द्रीय कुराका रूपमा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता तथा प्रेस स्वतन्त्रता रहेका छन्।

यस वर्ष विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवस अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता तथा प्रेस स्वतन्त्रतासम्बन्धी आधारभूत मानव अधिकारको संरक्षण गरेर तथा यसका लागि सहयोग गरेर एउटा अर्को मानव अधिकार 'गरिबीबाट मुक्तिसम्बन्धी अधिकार' सुनिश्चित गर्नमा कसरी सघाउ पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने विषयमा समर्पित रहेको छ। आज एक अर्बभन्दा बढी मानिस प्रति दिन एक अमेरिकी डलरभन्दा कम आयमा बाँचिरहेका छन्। यो दुःखलाग्दो तथ्याङ्कसँग जुभून् संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय सहस्राब्दी घोषणापत्र-२००० ले अन्तर्राष्ट्रिय विकास समुदायका लक्ष्यहरूका बीच गरिबी उन्मूलनलाई सर्वोच्च प्राथमिकताप्राप्त लक्ष्यका रूपमा राखेको छ। सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको पहिलो लक्ष्यका रूपमा चरम् गरिबीबीच बाँचिरहेका तथा भोकबाट पीडित मानिसहरूको सङ्ख्यालाई सन् २०१५ सम्ममा आधा घटाउनु रहेको छ।

यससन्दर्भमा सूचना समाजसम्बन्धी विश्व सम्मेलनबाट कार्यान्वयनका लागि गरिएका सिफारिशहरूलाई दृष्टिगत गरिनुपर्दछ। अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, सूचना तथा ज्ञानप्रति सर्वसुलभ पहुँच, सांस्कृतिक तथा भाषिक विविधताप्रति सम्मान एवं सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा गरी चार वटा प्रमुख सिद्धान्तहरूमा आधारित युनेस्कोको 'ज्ञान समाजहरू' (Knowledge Societies) अवधारणाको व्याख्या उक्त विश्व सम्मेलनमा एउटा महत्वपूर्ण योगदानका रूपमा रहेको थियो। सूचना पहुँचलाई व्यापक बनाउने, सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्नमा सहयोग गर्ने तथा प्राविधिक मुद्दाभन्दा निकै माथिको मुद्दाका रूपमा बुझिएको 'डिजिटल खाडल' (digital divide) पुर्न हामीलाई सक्षम बनाउने गतिविधिहरू सिर्जना गर्नमा सञ्चार एवं सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) को अहम् भूमिकाप्रति यस अवधारणाले सम्मान गर्दछ।

सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको व्याख्यापछि बितेका पाँच वर्षमा सरकारहरू, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय पक्षहरूले ती लक्ष्यहरू हासिल गर्ने दिशामा साधनस्रोत

परिचालन गर्न तथा सहकार्य गर्नमा उल्लेख्य प्रयास गरेका छन् । यी प्रयासहरू गरिए पनि भिन्नै किसिमबाट अगाडि नबढेसम्म हामी सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्ने बाटोमा नहुनेसम्बन्धमा बढ्दो रूपमा चासो देखिएको छ । त्यसैले ती अत्यावश्यक लक्ष्यहरू कसरी हासिल गर्ने हो भन्नेसम्बन्धमा हामीले समग्र रूपमा सोच्दै आएको भए पनि हामीले सिर्जनात्मक शैलीमा सोच्नु आवश्यक भएको छ ।

सहस्राब्दी विकास लक्ष्य हासिल गर्ने प्रयासको एउटा केन्द्रीय तत्व स्थानीय स्वामित्व र सहभागिता हो । विकास प्रयासका सफलता तथा विफलताको अवलोकनले विकास निकायहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू तथा राज्य पक्षहरूलाई स्थानीय पक्षहरू सशक्त नबनाएसम्म तथा उनीहरूलाई नबुझेसम्म सर्वाधिक साधनस्रोतयुक्त विकास योजनाहरूले पनि नगण्य तथा अदिगो परिणाममात्र दिन सक्छ भन्ने मान्यता राख्दै स्थानीय सहभागिता वरिपरि विकासको संरचना तयार गर्नतर्फ अग्रसर गराएको छ ।

स्वतन्त्र तथा निष्पक्ष सञ्चार माध्यमलाई गरिबी उन्मूलनसम्बन्धी प्रयासको एउटा प्रमुख पक्ष **dimension** का रूपमा आत्मसात् गर्नपर्नुका दुई वटा प्रमुख कारणहरू छन् । पहिलो कारण हो - सुशासनलाई सहज बनाउन, अत्यावश्यक सेवाहरूमा पहुँच हासिल गर्ने अवसरहरू सिर्जना गर्न, विश्वसनीयता प्रवर्द्धन गर्न एवं भ्रष्टाचारसँग जुझ्न तथा सुसूचित, सजग एवं सहभागी नागरिक समाज र जिम्मेवार निर्वाचित अधिकारीहरूबीच सम्बन्ध विकास गर्नका लागि स्वतन्त्र तथा निष्पक्ष सञ्चार माध्यमले जानकारी आदानप्रदान गर्ने वाहनका रूपमा काम गर्दछ । दोस्रो कारण हो - स्वतन्त्र तथा निष्पक्ष सञ्चार माध्यम गरिबी निवारणका चुनौतीहरूका साथै आधारभूत मानव अधिकारहरूको मान्यता तथा सशक्तीकरण, सशक्त नागरिक समाज, संस्थागत परिवर्तन, राजनीतिक पारदर्शिता, शिक्षा, जनस्वास्थ्य चेतनाका लागि सहयोग (उदाहरणका लागि, एचआईभी तथा एड्ससम्बन्धी शैक्षिक अभियान) तथा दिगो जीवनयापनसँग निकै सान्दर्भिक विभिन्न 'राम्रा कुराहरू' वा लाभहरूसँग सम्बन्धित छन् । अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता तथा उच्च आय, न्यून बालमृत्यु एवं बढ्दो प्रौढ साक्षरताबीच पनि सशक्त सकारात्मक सम्बन्ध छ । सन् २००५ को नोभेम्बरमा ट्युनिसियाको ट्युनिसमा सम्पन्न सूचना समाजसम्बन्धी विश्व सम्मेलनले अनुमोदन गरेको पछिल्लो दस्तावेजमा यी विचारहरू दोहोर्‍याइएका छन् । उक्त सम्मेलनमा सहभागी १७६ राष्ट्रहरूले विकासका लागि अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र सूचना, विचार तथा ज्ञानको स्वतन्त्र प्रवाह अत्यावश्यक भएको कुराको पुनःपुष्टि गरेका थिए ।

यसरी, विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवस - २००६ ले गरिबी उन्मूलन गर्नमा स्वतन्त्र प्रेसले कसरी सहयोग गर्न सक्छ र सहस्राब्दी विकास लक्ष्य हासिल गर्नमा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता तथा प्रेस स्वतन्त्रताले कसरी सघाउन सक्छ जस्ता महत्वपूर्ण प्रश्नहरूमा विचार गर्न अवसर उपलब्ध गराएको छ । यस क्रममा एउटा आधारभूत मानव अधिकार अर्थात् अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी अधिकारको रक्षा गर्नले अन्य कसैको मानव अधिकारको

पनि प्रत्यक्ष संरक्षण हुन सक्छ भन्ने स्पष्ट भएको छ । यसबाट अधिकारहरूको संरक्षण कसरी बौद्धिक, नैतिक तथा व्यावहारिक रूपमा अन्तरसम्बन्धित छ भन्ने कुरा पनि देखाउँछ ।

निश्चय पनि, गरिवी उन्मूलन गर्ने कार्यमा सञ्चार माध्यमलाई प्रभावकारी बन्न दिनका लागि यसलाई स्वतन्त्र तथा सुरक्षित शैलीमा काम गर्न दिनुपर्दछ । यस वर्ष हामी विश्व प्रेस स्वतन्त्रता दिवस यस्तो समयमा मनाउँदैछौं, जुन समयमा जति सञ्चारकर्मी बन्नु डरलाग्दो कहिल्यै भएन । अन्तर्राष्ट्रिय पत्रकार महासङ्घ (IFJ) को तथ्याङ्क अनुसार सन् २००५ मा १५० जना पत्रकार तथा सञ्चारकर्मीहरूलाई कामको समयमा हत्या गरिएको थियो । लिखित इतिहासमा एउटै वर्षमा मारिएका सञ्चारकर्मीहरूको यो सबैभन्दा ठूलो सङ्ख्या हो र यसले विगत केही वर्षदेखि बढ्दो रूपमा निरन्तरता लिएको दुःखद् तथ्याङ्कगत प्रवृत्तिको प्रतिनिधित्व गर्दछ । पत्रकार बन्नु निकै डरलाग्दो छ र डरलाग्दोपना भन् भन् बढ्दै गएको छ, यो दुःखलाग्दो कुरा हो । कार्यक्षेत्रमा गर्ने गरिएका हत्याका अतिरिक्त पत्रकार तथा अन्य सञ्चार व्यवसायीहरूले धम्की तथा दुर्व्यवहार पनि निरन्तर रूपमा सामना गर्न परिरहेको छ । गत वर्ष पाँच सयभन्दा बढी सञ्चार व्यवसायीहरूलाई पक्राउ गरिएको थियो वा बन्दी बनाइएको थियो । निश्चित द्वन्द्वहरूका कारण पनि मारिने तथा घाइते हुने पत्रकारहरूको सङ्ख्यालाई सर्वाधिक उँचाइमा पुऱ्याएको छ । इराक युद्धका कारण सन् २००३ को मार्चदेखि सन् २००५ को डिसेम्बरसम्ममा ६० जनाले जीवन गुमाउनुपरेको थियो ।

युनेस्को विश्वभरिका सरकारहरू तथा सरकारी निकायहरूलाई विशेषगरी सञ्चारकर्मीहरूविरुद्ध आक्रमणका लागि जिम्मेवारहरूबारे अनुसन्धान गरेर एवं उनीहरूलाई दण्डित गरेर तथा स्वतन्त्र एवं निष्पक्ष प्रेसबाट प्रवाहित हुने अत्यावश्यक ज्ञान तथा जानकारी हामीलाई उपलब्ध गराउने कार्यलाई निरन्तरता दिन पत्रकारहरूलाई सक्षम बनाउने आवश्यक पूर्वसावधानीहरू अपनाएर पत्रकारहरूमाथि हुने गरेका हिंसासम्बन्धी दण्डहीनताको संस्कृति अन्त्य गर्न आह्वान गर्दछ ।

कोइचिरो माचुरा